

Henning Høeg Hansen

Ungdommen og statens residuelle rolle

I artiklen søges indkredset nogle af de væsentlige ændringer i samfundet, der betinger, at de unge ikke smertefrit glider ind i voksenlivet. På den ene side sker der en udstødelse fra familielivet, på den anden side ekspanderer uddannelsessystemet uden at det nødvendigvis forøger de samlede jobmuligheder. Resultatet bliver, at de unge i stigende grad bliver afhængige af økonomisk støtte fra det offentlige. Det offentlige får en residuel rolle, efter at den nødvendige forsørgelse er søgt tilvejebragt via arbejdsmarkedet og uddannelserne.

Samtidig redegøres for nogle af de mere gængse synsvinkler på ungdommen: nemlig som den utilpassede gruppe, der blot endnu ikke har fundet sin plads i forhold til voksenlivet. Denne fokusering på det utilpassede frister til at lægge vægt på en psykologisk tolkning af de unge, der let ender med at blive forstået som et spektrum af ungdommelige attituder, i stedet for økonomisk afhængige sociale individer.

Ungdommen har i de senere år fået en meget central placering i den offentlige debat. FN har gjort 1983 til et ungdommens år, og den tidligere regering har nedsat et særligt udvalg til at udrede problemerne i tilknytning til denne særlige befolkningskategori samt til at komme med forslag til problemernes eventuelle løsning.¹

Mængden af litteratur er ved at være ganske omfattende, selv om en bestemt indfaldsvinkel er meget dominerende: nemlig den psykologiske tolkning af ungdommen og centrerings omkring den mulige eksistens af en særlig tidsbestemt social karakter.²

Formålet med denne artikel er at søge præciseret, hvilke nye opgavefordelinger i sammenspillet mellem de unge og den offentlige sektor der har fået væsentlig betydning som følge af den økonomiske krise. Som hovedforklaring på de nuværende problemer omkring ungdommen vil blive argumenteret for, at der primært er tale om et ophobningsproblem, fordi suget ind i voksentilværelsen er faldet delvis bort. Det offentlige nye rolle består i, at det ikke længere er familien, men det offentlige der står med det egentlige forsørgelsesansvar, efter at andre muligheder er blevet afprøvet og har vist sig ufremkommelige. Det offentlige er blevet den endelige residuelle forsørger. En egentlig statistisk beskrivelse af de unge som gruppe vil ganske blive udeladt, idet dette er gjort andre steder.³

Som et kort illustrerende eksempel kan anvendes den såkaldte restgruppe. En hidtil usynlig gruppe af unge er her blevet indkapslet i et alment accepteret begreb. Synliggørelsen er sket som et resultat af en forskningsmæssig indsats,⁴ og som følge af nogle højst reelle køproblemer i forholdet til det samlede arbejdsmarked og uddannelsessektoren. Restgruppen er ikke noget nyt fænomen, idet der altid har været en gruppe præget af en tidligere afgang fra skolesystemet og en stærk uformel tilpasning til voksen- og arbejdslivet. Slutresultatet har tidli-

Henning Høeg Hansen

Ungdommen og statens residuelle rolle

I artiklen søges indkredset nogle af de væsentlige ændringer i samfundet, der betinger, at de unge ikke smertefrit glider ind i voksenlivet. På den ene side sker der en udstødelse fra familielivet, på den anden side ekspanderer uddannelsessystemet uden at det nødvendigvis forøger de samlede jobmuligheder. Resultatet bliver, at de unge i stigende grad bliver afhængige af økonomisk støtte fra det offentlige. Det offentlige får en residuel rolle, efter at den nødvendige forsørgelse er søgt tilvejebragt via arbejdsmarkedet og uddannelserne.

Samtidig redegøres for nogle af de mere gængse synsvinkler på ungdommen: nemlig som den utilpassede gruppe, der blot endnu ikke har fundet sin plads i forhold til voksenlivet. Denne fokusering på det utilpassede frister til at lægge vægt på en psykologisk tolkning af de unge, der let ender med at blive forstået som et spektrum af ungdommelige attituder, i stedet for økonomisk afhængige sociale individer.

Ungdommen har i de senere år fået en meget central placering i den offentlige debat. FN har gjort 1983 til et ungdommens år, og den tidligere regering har nedsat et særligt udvalg til at udrede problemerne i tilknytning til denne særlige befolkningskategori samt til at komme med forslag til problemernes eventuelle løsning.¹

Mængden af litteratur er ved at være ganske omfattende, selv om en bestemt indfaldsvinkel er meget dominerende: nemlig den psykologiske tolkning af ungdommen og centrerings omkring den mulige eksistens af en særlig tidsbestemt social karakter.²

Formålet med denne artikel er at søge præciseret, hvilke nye opgavefordelinger i sammenspillet mellem de unge og den offentlige sektor der har fået væsentlig betydning som følge af den økonomiske krise. Som hovedforklaring på de nuværende problemer omkring ungdommen vil blive argumenteret for, at der primært er tale om et ophobningsproblem, fordi suget ind i voksentilværelsen er faldet delvis bort. Det offentlige nye rolle består i, at det ikke længere er familien, men det offentlige der står med det egentlige forsørgelsesansvar, efter at andre muligheder er blevet afprøvet og har vist sig ufremkommelige. Det offentlige er blevet den endelige residuelle forsørger. En egentlig statistisk beskrivelse af de unge som gruppe vil ganske blive udeladt, idet dette er gjort andre steder.³

Som et kort illustrerende eksempel kan anvendes den såkaldte restgruppe. En hidtil usynlig gruppe af unge er her blevet indkapslet i et alment accepteret begreb. Synliggørelsen er sket som et resultat af en forskningsmæssig indsats,⁴ og som følge af nogle højst reelle køproblemer i forholdet til det samlede arbejdsmarked og uddannelsessektoren. Restgruppen er ikke noget nyt fænomen, idet der altid har været en gruppe præget af en tidligere afgang fra skolesystemet og en stærk uformel tilpasning til voksen- og arbejdslivet. Slutresultatet har tidli-

gere ofte været en position som ufaglært arbejder eller som husmoder. Synliggørelsen af denne gruppe er blevet særdeles påtrængende, dels fordi den tidligere generation er forblevet på arbejdsmarkedet, dels fordi der generelt er kommet en højere startalder for ufaglærte jobs. Samtidig er husmoderrollen forsvundet. Gruppen formodes at være faldet i antal sammen med sin synliggørelse.⁵ Der er altså blevet tale om et kvantitativt lidt mindre problem, men gruppens profil i forhold til den øvrige del af ungdommen er til gengæld blevet mere markant.

Den modsatte side af denne profilering er, at hovedparten af de øvrige unge har fået en obligatorisk længere skolegang, samtidig med at en stigende andel af hver årgang tillige har fået andel i de forskellige overbygningsuddannelser. Når en sådan tilpasningsproces overhovedet har kunnet lykkes, skyldes det ikke alene, at det offentlige har været villig til at ekspandere uddannelsessystemet på alle niveauer, men nok så meget at denne mere og mere kvalificerede tilvækst i arbejdsstyrken har kunnet blive opsuget på arbejdsmarkedet – ikke mindst det offentlige arbejdsmarked.

Samtidig har den dobbelt-udearbejdende familietype sejret som den dominerende, hvilket for de unge betyder, at voksenlivet er et uddannelsesliv eller et arbejdsliv. Bliver et af disse to krav ikke opfyldt, tilbagestår et finansieringsproblem, og det er her det offentlige i bred forstand har fået et nyt sæt af forpligtelser.

Er de unge overhovedet et politisk problem?

Kan det således indledningsvis slås fast, at problemerne omkring ungdommen er særdeles synlige, er det også på sin plads at spørge, hvordan de bliver oplevet relevante for det politiske system? Kan de med den traditionelle formulering fra statskundskaben overhovedet omsættes til artikulerede krav og senere omformes til en egentlig politik?

For det første mangler ungdommen noget, der kunne sammenlignes med et parti eller en interesseorganisation til at varetage sine interesser. Det svækker den helt generelt i forhold til andre grupper. Det politiske system kan mangeligt køre med en perception af problemerne, der giver indtryk af, at man gør noget ved og for ungdommen.

Som nævnt skyldes dette for det første, at de unge ikke er nogen velartikuleret fælles gruppe, men også at det politiske system tilsyneladende anser de unge for så flygtig en gruppe, at det ikke er umagen værd at tage hensyn til dem, idet de enkelte medlemmer af gruppen hurtigt forventes at blive voksne, og dermed ikke længere udgør noget egentligt ungdomsproblem.

Hvad der i denne sammenhæng er mindst lige så vigtigt, eventuelle ledere anses ofte for ikke at have magten over gruppen, selv om man ikke nødvendigvis mener, at de ikke er repræsentative. Og det politiske system kan vanskeligt indgå aftaler med folk, der ikke har styr på baglandet.

Dette aspekt spillede formodentlig en ret vigtig rolle i de langvarige forhandlinger mellem bystyret i København og de unge omkring den såkaldte Abel Cathrine-stiftelse. Der var i dette forhandlingsløb ikke alene tale om meningsforskelle, men formodentlig også om så alvorlige stilforskelle i de to organisationer, der stod

over for hinanden, at en dialog havde meget vanskelige vilkår. Man kan tillige have en mistanke om, at det københavnske bystyre ønskede at tilføje de unge et nederlag ved at gøre deres organisationsform så suspekt, at politikerne fik trumfet deres egen virkelighedsopfattelse igennem. Endelig skal man ikke overse, at der er en meget betydelig attitudeforskel mellem de to organisationsformer.

Billedet sløres i den sammenhæng også af, at politikerne stod over for en meget sammensat gruppe. De unge har i tilfældet med BZ-erne ikke nogen entydig baggrund. Alle socialgrupper er repræsenteret, og overraskende nok er kønnene også nogenlunde ligeligt repræsenteret.⁶

Ikke alt kan bearbejdes politisk

Mange uhåndgribelige problemstillinger lader sig næppe bearbejde meningsfuldt inden for det politiske systems rammer. Der er derfor ikke noget overraskende i, at det primært bliver uddannelsespolitiske, arbejdsmarkedspolitiske og problemer vedrørende den organiserede fritid, der tages op for eksempel i folketingsammenhæng. De mange eksistentielle problemer, der tilsyneladende knytter sig til de unge som identitetsgruppe, lader sig nemlig i denne sammenhæng ikke bearbejde. Antages det eksempelvis, at det er noget specielt for de unge at være angste for udslettelsen i en atomkrig, vil man nok i en vis forstand kunne sige, at det er et problem for det politiske system. Ovenikøbet et problem, der kunne tænkes løst ved en form for nedrustning. Men selve den uspecificerede angst som sådan kan man ikke stille noget op med.

Og det er ikke kun gennem mediernes – ovenikøbet muligvis forvrængede billede – det offentlige modtager informationer, der ikke passer helt til beslutningsstrukturen. Fra forskningsside er efterhånden et af de mest veldokumenterede felter den skæve sociale rekruttering til uddannelsessystemet. Denne forskningsmæssige indsats har sammen med andre faktorer rettet et betydeligt pres på den offentlige sektor, der dog tilsyneladende har valgt at ekspandere sig ud af problemet i stedet for at fokusere særligt på de underprivilegerede.⁷

Eksemplerne er nævnt, fordi de vedrører to væsentlige ting ved unge, nemlig på den ene side eksistentielle problemer i forhold til samfundet som helhed, og på den anden side problemer vedrørende social mobilitet og fremtidig indplacering. Begge dele spiller en overordentlig stor rolle for overgangen til voksenthværelsen, men lader sig kun vanskeligt bearbejde inden for de fordelingspolitiske mekanismer folketinget normalt betjener sig af.

Flugt ind i tolkninger

Den omfattende debat om ungdommens mulige nye socialkarakter, og specielt om der findes enkelte ord, man kan bruge til at karakterisere den opvoksede ungdom – ”nå” eller ”narcissisme” eller noget helt tredje – er på mange måder en pseudodiskussion. De mange voksne, der i professionelle sammenhænge har med unge at gøre, har det muligvis bedst ved en sådan samlet betegnelse for en hel generation, men sagen er vel, at sådanne begreber ofte blokerer for nogle reelle problemer. Man kan nemlig ikke snakke og fortolke sig ud af det forhold, at de

unge har nogle højst reelle køproblemer. Man kan godt snakke om, hvad det er der er typisk for den opvoksede generation, og klienten og den professionelle bindes måske herved til hinanden i en symptombeskrivelse og symptomtolkning. Denne proces er netop gensidig, så den unge lærer noget om at få sine "typiske" symptomer ud fra tolkningen af en hel generation. Hvis man ikke starter med at være en narcissist, kan man jo altid blive det for at glæde sin "behandler". Men intet tyder på, at den opvoksede generation i særlig udpræget grad er passiv eller selvreflekterende. Alt tyder i virkeligheden på det modsatte. Kritikken mod "ung i arbejde" er jo netop ikke, at det er for meget arbejde, men at det ikke er rigtigt arbejde. Og det kan derfor ikke forekomme overraskende, at nogle foretrækker at være egentligt ledige frem for at være pseudobeskæftigede. Men den kritik er såmænd heller ikke særligt dominerende.⁸

Alle kategorier af professionelle, der har forbindelse med ungdommen, kender formodentlig den situation, at man reelt ikke har andet at tilbyde sin klient end en begrebs- og indholdsmæssig afklaring af klientens situation. Man eksponerer et problem uden at løse det. Spørgsmålet er derfor, om den megen tale om tolkningen af ungdommens situation i realiteten fylder tiden ud med erstatningssnak, i stedet for at løse de reelle problemer, for eksempel i forbindelse med de unges arbejde og uddannelse. Spejler de unge sig ikke i sig selv (den narcissistiske tolkning), men i de voksnes tolkning af, hvad de tror, er de unges situation, og udsætter de unge sig hermed for, hvad man kunne kalde en delvis lammende selvblokering, forhindres de også i at handle eller på anden måde realisere sig selv.

Noget i retning af denne mekanisme mener jeg godt kan spores i visse af de mere ekstreme unges holdning til samfundet, for eksempel i BZ-ernes ønske om "ikke at have pædagoger til at ånde sig i nakken". Opfattelsen af, at man bør have et "frit rum" i både konkret, social og personlig betydning, svarer forbløffende præcist til at være fri for indblanding og behandling.⁹

Ud fra gængse udviklingspsykologiske forståelsesrammer, centreret omkring unges løsrivelse fra forældrene og etablering af et eget liv, er der vel ikke noget mærkeligt i, at der reageres mod netop de voksne, der for de unge står som repræsentanter for en række offentlige institutionaliseringer. Forældre er – jævnfør regeringens ungdomsudvalg¹⁰ blevet noget fraværende – og det klassiske generationsopgør projiceres derfor over på de institutionsbærende voksne. Hvis det samtidig er rigtigt, at disse (pædagoger, lærere m.v.) har været genstand for en politisk hetz (eksemplificeret ved hadet til de lilla bleer), er det ikke underligt, at mange unge vælger at være imod netop dem. De voksne har så at sige udpeget dem som sydebukke, og de er jo faktisk også de nærmeste i de unges dagligdag.

Det kan være svært at vurdere betydningen af sådanne begreber, men det er påfaldende, at begrebet "rum" eller "frit rum" tilsyneladende optræder samtidig i mange forskellige lande.¹¹ Verbal inspiration kunne være en af forklaringerne. Men det kan naturligvis også dække over et reelt oplevet fælles livsproblem for en generation af unge i forskellige lande. Når det overhovedet er interessant at beskæftige sig med tolkninger og forståelsesrammer i forbindelse med de unge, er det fordi, man let kommer til at overse, at mange af de til ungdommen hørende attituder ikke er varige problemer, men stærkt aldersbetingede. De meget forskel-

ligartede attituder ville derfor delvis blive udvasket, hvis suget ind i den egentlige voksentilværelse var tilstrækkeligt kraftigt. Det interessante bliver derfor, om nogle af nutidens attituder varigt kommer til at indgå i identitetsdannelsen, idet grupper af unge fastholdes for længe i denne fase på grund af mangelen på muligheder for meningsfuldt at komme væk fra "at være ung".

Noget om det rationelle

For overhovedet at forstå mange af de sammenhænge, unge indgår i, er det nødvendigt at gøre op med myten om, at alting skal have en vis rationalitet, og at alting skal kunne forklares ved en liniær årsagssammenhæng.

Tilpasningen til voksenlivet sker nemlig ikke udelukkende rationelt. Der findes massevis af "hvalpeattituder", der i sin fremtræden virker endog særdeles destruktive, men om hvilke det alligevel må antages, at de har en vis rationel betydning for den enkelte unges tilpasning – "grænseafprøvning" så at sige. Hærværk bliver ofte enten tolket som et udslag af dårlig tilpasning eller som et indledende stadium til en direkte kriminell adfærd, men kan for den enkelte unge være særdeles hensigtsmæssig i markeringen af status i en gruppesammenhæng eller i et pardanelsesforløb. Hvis man er vant til, at alting kan siges og forklares i ord, kan det naturligvis virke meget afskrækkende og skræmmende, at noget forsøges sagt med "hærværk". Men for det første vil sådanne udtryksformer være meget aldersbetingede, og for det andet lader de sig ikke bekæmpe, med mindre der stilles alternative udtryksmuligheder til rådighed, og disse alternativer skal samtidig virke troværdige.

Sammenblandingen af holdninger og mode gør det vanskeligt at afgrænse grupper af unge, både i forhold til hinanden og som sådan. Men pointen er også, at det skal være svært, idet begge dele så at sige har som funktion at sikre en afgrænsning i forholdet til de allerede voksne. Det tilsyneladende irrationelle kan således have sin rationelle berettigelse.

Ungdom, tilpasning og oprør

Inden for den traditionelle sociologi sondres der ofte mellem en traditionel og en tilpasningsorienteret ungdom på den ene side og en fornyende og oprørsk ungdom på den anden side.

Denne begrebsmodsatning kan også i denne henseende være frugtbar til belysning af den ofte noget diffuse diskussion om tidens unge. På den ene side debatteres der nemlig ofte, som om det var et fremherskende træk hos nutidens ungdom at være præget af sociale bevægelser i stil med BZ-erne. På den anden side ved vi fra undersøgelser,¹² at den eksisterende ungdom aldrig nogen sinde før har udvist så stor aktivitet, som den gør lige nu inden for traditionelle dyder: uddannelse, organiseret fritid og øvelser i at blive voksen. Begge dele kan godt være rigtige samtidig, idet det blot forudsætter en vis form for opdeling af ungdommen i en marginaliseret og en mere tilpasset gruppe.

Det, der i denne sammenhæng forekommer interessant, er, at nogle af de stier, der normalt betrædes for at blive voksen, er ved at sande til, og at denne tilsan-

ding måske ikke er ganske uden sammenhæng med faktorer, som det politiske system er i stand til at øve indflydelse på. Det er næppe muligt at være samtidens ungdomsoprørere i et uendeligt antal år. Og det har samtidig været antaget, at man ikke uden varig social skade kan være en potentielt udlært voksen i mere end et vist antal år. Der skal så at sige være nogle veje ud af situationen. Traditionelt har denne vej for begge grupper været at flyde langsomt ind i en voksentilværelse, som man selv synes, man kan leve med.

Desværre ved man meget lidt om sådanne sociale tilpasningsprocesser. Det er slående, at hovedparten af de undersøgelser, som Socialforskningsinstituttet har lavet vedrørende de unge og uddannelserne, i høj grad har fokuseret på strømme-
ne gennem uddannelsessystemet, men ikke på de færdige produkter og deres anvendelse. Hovedspørgsmålet har indtil for nylig været, hvem der går i gang med hvilken uddannelse, og først for nylig er der tegn på, at spørgsmålet suppleres med, hvem der bruger hvilke uddannelser på hvilke jobpositioner.¹³

Formodentlig har det noget at gøre med, at de unge selv opfatter sig som en gruppe under ændring fra noget og til noget, og at man derfor meningsfuldt kan modtage spørgsmål om, hvilken uddannelse man har valgt, og se dette i sammenhæng med sine forældres sociale baggrund. Voksne og etablerede vil formodentlig være mindre tilbøjelige til at se sig selv som værende et direkte resultat af sådanne sociale sammenhænge, idet man måske vil se sin voksentilværelse som et resultat af egen indsats.

Reaktion på kravene

Det, der således gør det vanskeligt for det offentlige at handle, er, at de unge på den ene side kræver arbejde og uddannelse og på den anden side for en dels vedkommende giver udtryk for, at man ønsker at være sig selv, og at man ikke vil have nogle til at ånde sig i nakken, at man ikke ønsker sig analyseret og rubriceret. Man vil gerne have et frit socialt rum, men vil ikke love at være taknemmelig af den grund. Forholdene for ungdommen synes i visse grupper egen selvtolkning at være så umulige, at man i det mindste kan forlange et sted at være i fred. Det er dog bemærkelsesværdigt, at denne generation på trods af alt er så orienteret mod det repræsentative politiske system, at det er politikerne, som man vil have et hus af. Man tiltror dem altså så meget magt, at hvis de vil, kan de også give én det hus. Oftest tager man det ikke bare. Ikke fordi man har noget imod at "stjæle" det, for det har de mest ekstreme grupper ikke, blot skal det helst være fra anonyme forretninger.¹⁴

Det offentlige kan altså ikke handle enstrenget over for ungdommen som sådan. De tilpassede vil have uddannelse, arbejde og organiseret fritid, og de marginaliserede vil for eksempel have huse og frie rum.

Staten inddrages i den uregulerede tilpasning til voksenlivets aspekter

Det, der måske gør det allermest vanskeligt at beskrive, hvad der sker i disse år, er det meget enkle forhold, at der ikke er tale om en allerede velreguleret offentlig aktivitet, der er på vej til at blive ændret. Tilpasningen til arbejdsmarkedet er

aldrig gået ganske smertefrit, og det må antages, at der i hele efterkrigstiden er sket en udskilning af mange unge fra gruppen af fremtidige potentielle arbejdsmarkedsdeltagere til grupper med en mere sekundær placering som hjemmegående og løst tilknyttede.

Det i denne sammenhæng interessante er så, at denne tidligere mere eller mindre frivillige overgang til ikke at tilhøre det egentlige arbejdsmarked af mange grunde er endt med at være en uacceptabel løsning for de unge. Der har i lange perioder i efterkrigstiden fundet en delvis usynlig og delvis ureguleret dekvalificeringsproces sted, der sikrede, at kun en vis del af hver ny årgang kom til at være langsigtet til stede på arbejdsmarkedet. Meget forenklet kan man sige, at denne uregulerede dekvalificeringsproces ikke længere regulerer størrelsen af de enkelte ungdomsårganges indsigning i voksen- og arbejdslivet. De enkelte ungdomsårgange er endt i næsten hele deres numeriske omfang med at blive et offentligt problem. Fra det enkelte individs synsvinkel kan processen godt forekomme reguleret, idet man kan have oplevet, at det er skattesystemet, de manglende børnepasningsmuligheder eller visse sæt af sociale normer, der har afgjort sagen hos det enkelte individ eller i den enkelte familie. Slutresultatet har i alle tilfælde været, at de fleste unge er endt med at være varigt placeret i en eller anden form for kernefamilie og med et veldefineret forhold til det omgivende arbejdsmarked. Det nye i sagen er, at denne tilpasningsproces radikalt har ændret karakter.

To hovedårsager til denne udvikling har antagelig været dominerende. For det første, at den forrige generation i et hidtil ukendt omfang er forblevet på arbejdsmarkedet eller i en venteposition i forhold til dette, forsørget af det offentlige. Og for det andet har dette i forening med den økonomiske krise og den dermed forbundne stagnation i tilvæksten af job bevirket, at arbejdsmarkedets traditionelle "rådighedskriterium" ikke længere er en realitetsafprøvning af, om man reelt er arbejdssøgende. Dette er ikke ment som nogen påvisning af misbrug, blot som en konstatering af, at alle økonomiske motiver taler for, at man forbliver i ventepositionen, og at kriteriet ikke længere afspejler nogen test i forhold til arbejdsmarkedet.

Samtidig er der visse grundtræk i uddannelsessystemet, der hidtil kun har været gældende ved de længerevarende uddannelser, der nu også har bredt sig til de faglige uddannelser, nemlig at der er opstået tendenser til frafald på alle trin i uddannelsessystemet, og at man ser en tendens til dobbeltuddannelser uden at kunne påvise deraf følgende forbedrede erhvervs muligheder.¹⁵

Ungdommens problem består altså for en vis del i, at flere, end der er villige til det, må finde sig i at blive skilt ud.

En parallel findes i den proces, der afgør, hvem der skal være ufaglærte. Vi ved, at nogle bliver det, men der er ingen uddannelse, der fører frem til det, og ingen vejledning og ingen form for forberedelse. De, der først opgiver tilknytningen til uddannelsessystemet, bliver overvejende til medlemmer af denne gruppe, eller også bliver de, der vælger kortsigtet indtjening frem for en mere langsigtet individuel investering, det.

Statens ændrede rolle

Det, der måske gør det allermest vanskeligt at begribe og kategorisere statens ændrede rolle i forhold til ungdommen, er, at kun en del af de ændringer, der finder sted, kan henføres til egentlig lovgivning og politiske programmerklæringer til at regulere og supplere på felterne ungdomsuddannelse og overgang til den del af voksenlivet, der hedder arbejdsmarkedet.

Det har i hovedparten af efterkrigstiden betydet, at det egentlige ansvar for de unges uddannelse og forsørgelse har ligget hos forældrene. Man kunne så benytte sig af de forskellige tilbud om uddannelse og de eventuelt dertil knyttede forskellige former for forsørgelser. Men ønskede man ikke at benytte sig af disse tilbud, måtte man enten forsørge sig selv, eller lade sig forsørge af forældre eller en ægtefælle. Samtidig eksisterer der naturligvis undtagelsestilfælde, hvor det offentlige påtog sig den egentlige forsørgelse – mødrehjælp, forsorg, døgninstitutioner m.v. Men hovedprincippet var, at forsørgelsen var privat, eller at man benyttede sig af offentlige uddannelsestilbud eller gik ud på arbejdsmarkedet, der jo i så vidt omfang var reguleret af det offentlige.

Det kan synes noget anakronistisk at benytte sig af termen forsørgelse. Men jeg kan faktisk ikke finde et mere dækkende ord. Ved den nyeste fortolkning af bistandsloven og for eksempel ungdomsgarantiforsøget er der sket en væsentlig ændring. De, der ikke passer ind nogle steder i form af at være uddannelsessøgende eller være i arbejde, kan nu blive forsørget af det offentlige, enten i form af indkomstoverførsel uden modydelser (bistandshjælp) eller med tilknyttede modydelser (beskæftigelsesprojekter). Det er for så vidt i denne forbindelse ligegyldigt, om man finder det såkaldte sultecirkulære godt eller dårligt, eller om man finder beskæftigelsestilbuddet ganske meningsløst. Den centrale ting er, at det offentlige er på vej til at skabe sig en form for forpligtelse over for de ikke-arbejdende og de ikke-uddannelsessøgende. Grænsen for statens rolle er blevet flyttet, og forventningerne til denne nye rolle er på vej til at blive segmenteret hos den opvoksende generation.

Nu kunne det for så vidt indvendes, at staten altid har påtaget sig sådanne opgaver. Det skal heller ikke her søges benægtet. Før var det blot således, at staten var den helt sekundære mulighed, efter at muligheden i familiens kreds var blevet prøvet, og man havde ikke andre forventninger til det offentlige, end der kun i rene undtagelsestilfælde kunne blive tale om, at denne sektor skulle påtage sig ansvaret. Det nye synes at være, at det offentlige pr. automatik er på vej til at have et ansvar. Det er ikke længere nogen speciel begivenhed, der udløser det offentliges ansvar, og det er heller ikke nødvendigvis nogen speciel social tvangsbegivenhed, der gør det, men noget så arbitrært som det f.eks. at blive 18 år.

Det offentliges nye rolle kan forsigtigt karakteriseres som værende en begyndende residual institutionalisering. Efter den obligatoriske skolegangs afslutning, kan man være i fortsat uddannelse, eller man kan prøve at få lønarbejde. Lykkes ingen af disse dele, falder man ikke tilbage på familien eller samlever, men er på vej ind i en af de offentlige ordninger, på det økonomiske eller beskæftigelsesmæssige område – eller begge dele i kombination.

Set i det brede perspektiv, der hedder hele efterkrigstiden, kan en enkelt grup-

pe være illustrerende – nemlig ”ung pige i huset”. Rollen som ung pige var i et godt stykke tid af efterkrigstiden enten et lønnet arbejde, eller en position inden for ens egen families rammer. Det væsentlige i denne sammenhæng er at understrege, at denne relativt uformelle jobsituation fungerede som en indlæring af den fremtidige rolle som husmor i rent privat regie. Det var en position, mange unge piger indtog mellem den obligatoriske skolegangs ophør, og indtil egen kernefamilie var blevet dannet. Det offentliges regulering af området må siges at have været særdeles begrænset, og der herskede slet ikke nogen forestilling om, at det offentlige havde en forsørgelsespligt, hvis man ikke blev gift, eller at der skulle iværksættes særlige arbejdsmæssige foranstaltninger, hvor intet job var at få. Man kunne naturligvis komme ud af dette familiære rum ved at få sig en uddannelse, eller ved at få arbejde i den ikke familiære produktionssektor. Og det offentlige kunne tilskynde til noget sådant. Men man kunne ikke regne med, at der var andre offentlige alternativer, som man havde ret til, f.eks. alene i kraft af et alderskriterium. Det pågældende eksempel nævnes ikke for romantiserende at skrue tiden tilbage. Det nævnes som en illustration af, at der i løbet af et par årtier har været en mulighed for at fjerne mindst 100.000 sådanne jobpositioner.¹⁶

Det kan forekomme overraskende, at en af efterkrigstidens store kvantitative enkeltbegivenheder ikke sætter sig større spor i debatten om arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet. Trods alt er der jo tale om en art intern folkevandring af ganske betydelige dimensioner i stil med landbrugets mekanisering eller den offentlige sektors ekspansion i 60'erne.

Ungdomspolitikken er ikke konsistent

Den politik, der retter sig mod ungdommen, er på grund af den økonomiske krise og fraværet af suget ind i voksenlivet blevet en uhensigtsmæssig hybrid-politik bestående af elementer fra arbejdsmarkeds-, uddannelses- og socialpolitikken.

I sig selv fremføres dette sjældent som en samlet kritik af den førte politik, men oftest som eksemplificerede individuelle urimeligheder.¹⁷ Ofte kan det også forekomme vanskeligt at foretage de nødvendige korrektioner på det politiske plan, når noget, der i virkeligheden er tænkt og fremtræder som en arbejdsmarkedspolitisk foranstaltning, i praksis kommer til at fungere som en skjult indkomstoverførsel uden nogen form for modydelse. I den offentlige debat har specielt dagpengeforanstaltningerne været nævnt som en af de ting, der i visse tilfælde har stillet sig hindrende i vejen for, at fornuftige uddannelsesmæssige foranstaltninger har kunnet finde sted. Det er for eksempel blevet fremhævet, at specielt fraværet af en aldersdifferentieret ydelse har medvirket til at fastlåse den enkelte unge i en uheldig passiv situation. Særligt har dette spillet en rolle for hovedorganisationerne på arbejdsmarkedet i deres egenskab af høringsberettigede parter i forbindelse med diskussioner af forslag til lettelse af indslusningssituationen til arbejdsmarkedet.

Med stigende alder antages det ofte, at indkomstbehovet stiger, men megen lovgivning tager ikke højde for denne skjulte lov, og det medfører en uønsket stiv afhængighed af offentlig forsørgelse, og udelukker i enkelte tilfælde også reelle uddannelsesmuligheder. Stort set alle sådanne forvridninger opstår ved, at regler

fra det egentlige voksenliv anvendes på ungdommen. Dette ville der ikke normalt ske nogen skadelig forvriddning ved, hvis det ikke lige var for det forhold, at arbejdsmarkedet for tiden ikke er normalt, og at det almindelige arbejdsmarked for tiden ikke kan bære den bevisbyrde for udbetaling af støtte, der ellers er dets skjulte funktion. Arbejdsmarkedet er i praksis ophørt med at være et kløvningskriterium for noget som helst. Sådant var det ikke officielt før i tiden, men krisen har helt klar eksponeret denne skjulte funktion.

Når hertil lægges, at mange af de politiske indgreb rettet mod ungdommen er ved at miste deres karakter af en regulering af den enkeltes adfærd, men i stedet begynder at antage karakter af totale foranstaltninger, der træder i stedet for arbejde, således som dette f.eks. finder sted i den private sektor, bliver forventningen til de offentlige præstationer af en sådan karakter, at der begynder at indtræde, hvad man kunne kalde et reelt afhængighedsforhold i forsørgelsesmæssig henseende.

Et minimum af økonomisk lighed fremmer udviklingen

Det er en almindelig antagelse, at der er visse grænser for de forskelle, man på lidt længere sigt kan tillade i forbindelse med indkomstoverførsler og anden offentlig forsørgelse, hvis man samtidig ønsker at undgå sociale spændinger.

Det må formodes, at sådanne spændinger kan opstå, hvis mange på dagpenge-sats tvinges til virkelig langvarig passivitet i forhold til arbejdsmarkedet. Netop lovgivningen om beskæftigelsestilbud har til formål at forhindre denne situation i at opstå, samtidig med at formålet er at vedligeholde den enkeltes arbejdsevne. Andre spændinger og brudflader kunne opstå, hvis det generelt blev tilladt at videreuddanne sig samtidig med, at man modtog dagpenge, specielt hvis denne relative "velfærd" blev synlig i forhold til de almindelige uddannelsessøgende, der er henvist til at finansiere uddannelserne ved arbejde og SU.

De sociale spændinger opstår, fordi man generelt kan sige, at mange af de markedsbestemte tests er forsvundet. For det første kan det i praksis ikke blive prøvet, om man er til rådighed for noget arbejdsmarked, fordi der reelt ikke er noget marked. For det andet tager det administrative system (AF) kun ugerne konflikter med det enkelte individ om et "passende arbejde", for heller ikke tilgrænsende markeder er til rådighed. Og for det tredje kommer den individuelle arbejdsmarkedstilpasning ikke til at finde sted under virkelighedens åg, og A-kassens ydelser kan komme til at blive oplevet som en offentlig ikke-forsikringsmæssig ydelse, som en kompensation for den indtægt man ikke har kunnet opnå på anden måde, i stedet for at være en kortvarig kompensation for manglende arbejde. Specielt for meget specialiserede uddannelser – der ofte samtidig er de meget langvarige – kan sådanne motivforskydninger have betydning for den individuelle oplevelse af forsørgelsen.

Den offentlige forsørgelse kan ses som et udslag af, at der overhovedet skal finde en vis indkomstsikring sted, der gør, at man ikke lider for store økonomiske afsagn, mens lighedsaspektet siger, der på den ene eller anden måde ikke skal være urimelige store forskelle mellem for eksempel bistandshjælp og A-kasseforsørgelse. Udmålingen bliver dog ikke udelukkende et spørgsmål af økonomisk

betydning, men tillige et spørgsmål om, at man ikke vil træde på de tidligere arbejderes sociale værdighed. Dette værdighedsindtryk understreges yderligere af, at udmålingerne af A-kassernes ydelser skal ske med næsten en enkelt øres præcision. Bistandshjælpen derimod er en afspejling af den situation, man er i aldersmæssigt og familiemæssigt. Det første bliver altså let noget retfærdigt på samme måde som udbetaling af forsikringer, mens det andet som regel bliver noget, man får uden modydelser af andet end eventuel skat.

Dette individuelle retfærdighedsaspekt ved A-kasserne understreges yderligere af, at det er noget, man skal melde sig ind i og betale til. Hovedparten af omkostningerne finansieres dog på samme måde som bistandshjælp over skatterne. Et motiv til opretholdelse af skarpe skel kunne være ønsket om at undgå stigmatisering. Det er i det mindste bemærkelsesværdigt, at der ikke indenfor det samlede forsørgelsessystems rammer er noget som helst tegn på integration, men at skarpe skel tværtimod søges opretholdt. Andre steder er netop stigmatisering undgået ved udtynding af de sværest belastede i mængden af de mindre belastede.

Men konklusionen er, at markedet så at sige ikke virker for tiden, fordi det næppe til den yderste grænse bliver prøvet, hvilke tvangsmæssige indgreb, der skal til for at opnå en i princippet ønsket tilpasning. Selve systemet medvirker til at bevare nogle standsfornemmelser, og mobilitetsfremmende foranstaltninger virker netop kun, når der ikke er en økonomisk krise. Krisen gør, at systemet stivner, og pointen er i en vis forstand, at når der ikke er krise, er der såmænd ikke så meget brug for indkomstoverførselssystemet.

Oprindeligt var A-kassesystemet primært tænkt som en finansiering af overgangen mellem to job, men for de unges vedkommende bliver der i en vis forstand tale om et generelt forsørgelsessystem for mennesker med en bestemt uddannelsesmæssig forudsætning, og et udtrykt ønske om at være tilknyttet arbejdsmarkedet. Og ønske og uddannelser kan jo netop ikke testes, de er der bare i en vis forstand. Dette understøtter en oplevelse af, at man får transfereringer for en bestemt adfærd, og ikke som et ventepengebeløb med realistisk chance for at kunne komme i erhverv på et senere tidspunkt. Og det er den afgørende forskel – ikke for den enkelte der skal overleve, men for de aggregerede effekter og udviklingen af den kollektive bevidsthed om sagernes sammenhæng.

Den unge som selvstændig socialpolitisk enhed

Det helt afgørende nye element i det offentlige indsats mod ungdommen (eller rettere sagt for ungdommen) er, at man er endt med at betragte de unge over 18 år som selvstændige subjekter for udmåling af ydelser fra det offentlige.

Diskussionen om grænsen for løsrivelse fra forældrene er næsten klassisk, og har været aktuel siden midten af 1960'erne, hvor det daværende Ungdommens Uddannelsesfond indarbejdede en almindelig regel gående ud på, at man fik forældreafhængig støtte, indtil man var fyldt 23 år. Herefter var man en selvstændig økonomisk enhed. Man kunne dog under visse specielle forudsætninger bryde med sine forældre, og opnå denne økonomiske uafhængige status på et tidligere tidspunkt. Forskellen til den aktuelle diskussion om sulte-cirkulæret burde være indlysende. Det er ikke engang i den aktuelle situation blevet foreslået, at ydelserne skulle gøres afhængige af forældreindkomsten.

Ud over de samfundsmæssige konsekvenser af disse indkomstoverførsler, må det også i almindelighed antages, at det spiller en rolle for motivering hos de unge i valget mellem uddannelse og arbejde. Man kan naturligvis med nogen ret hævde, at det er betydningsløst i et samfund, hvor der allerede er udbredt så relativ stor arbejdsløshed blandt de unge. Ikke desto mindre sker der i disse år en ændring af ungdommens forventninger til samfundet, idet det tidligere klassiske valg mellem familieforsørgelse og uddannelse/arbejde nu har fået et tredje alternativ, finansieret af det offentlige, og det måske endda i visse tilfælde på et økonomisk bedre niveau end de øvrige alternativer. Det er formodentlig denne økonomiske kendsgerning, der hentydes til i mange rapporter, hvor det specielt nævnes som værende umuligt at motivere unge piger til at benytte ungdomsgarantiens forskellige tilbud om uddannelse og arbejde, hvis de på rådgivningstidspunktet allerede er forsørget via A-kasserne.¹⁸

Sagen er formodentlig den, at der altid har eksisteret en udtalt norm om, at det skulle kunne betale sig at arbejde, men at den nuværende beskæftigelsesmæssige krise har bragt forstyrrelse ind i denne balance, idet relationen "intet at lave"/uddannelse/arbejde er blevet kraftigt forrykket. Man har så at sige fået skabt sig et forsørgelsesniveau i en relativ ung alder, der udelukker, at man af økonomiske grunde har mulighed for at uddanne sig. Det er et klart udtryk for den udbredte forvriddning i systemet, at der samtidig kan være grupper, der så at sige ikke har råd til at udnytte mulighederne for at forbedre sin egen situation, samtidig med at andre overhovedet ikke kan komme i en tilsvarende valgsituation, fordi sammenhængende arbejde ikke er at få.

De unge er erstatningsarbejdskraft

I løbet af efterkrigstiden er der som nævnt sket tre omfattende ændringer i relationen mellem befolkningen og arbejdslivet: Der er sket en meget omfattende vandrings fra land til by, man har importeret en ganske betragtelig mængde voksenarbejdskraft fra udlandet, og kvindernes i øget omfang blevet på arbejdsmarkedet (primært det offentlige).

De ændringer i samfundets økonomi og produktion, der betinger disse tre omfattende bevægelser, er i denne sammenhæng forholdsvis uinteressante. Nettoresultatet er jo i alle tilfælde blevet, at der kan siges at være færre job-muligheder for de unge. Uddannelsesmulighederne er på alle felter blevet forbedret, men forbedringen har altså ikke været af en sådan tidsmæssig karakter, at man har kunnet undgå et beskæftigelsesmæssigt hul mellem ungdomsfagene og voksenlivet.

Noget polemisk kunne man sige, at uddannelsessystemet er ekspanderet voldsomt, men at udbygningen langt fra er fulgt med i et tilstrækkeligt omfang til at dække det, der er endt med at blive helt afgørende: opbevaring indtil arbejde er at få.

Ungdommens muligheder for at få arbejde er jo lige nøjagtig at være erstatningsarbejdskraft for de allerede voksne. Ændres de voksnes vaner, og bliver der pludselig flere voksne i arbejde, betyder det alvorlige komplikationer for overgangsfasen mellem det at være ung, og det at være i arbejde.

En politik der når de sidste?

Som i alle andre sektorer, er det for så vidt ingen kunst at formulere en politik, der når den del af ungdommen, der har de bedste forudsætninger i denne eller hin henseende.

Politik vedrørende undervisningssystemet, idræt og fritiden lader sig let formulere og gennemføre på en sådan måde, at man under alle omstændigheder får fat i nogle, der så at sige kan modtage ens politik.

Det stiller sig straks noget vanskeligere, når det gælder om at få fat i denne eller hin restgruppe i relation til en given målsætning. Inden for idrætten synes det at være et mål at give de flest mulige en chance for at beskæftige sig med en eller anden sund aktivitet. Undersøgelser tyder imidlertid på, at det samtidig er dem, der har de bedste skolemæssige, familiemæssige og sociale forudsætninger, der faktisk er i stand til at benytte sig af tilbudene, og som specielt er i stand til at fastholde interessen både i barndommen og i ungdommen.¹⁹ Ud fra næsten alle aspekter af politikken vedrørende unge, viser erfaringen, at der altid vil være en restgruppe. Det interessante i denne sammenhæng er så, at der tilsyneladende sker en ophobning hos en bestemt gruppe af unge, og det er ikke altid helt forskellige grupper, der er rest ud fra forskellige politikaspekter. Denne ophobning af dårlige vilkår, kan ikke forekomme overraskende, når man ved, at noget tilsvarende gør sig gældende i voksenlivet.²⁰ Selektionen og spredningen i voksenlivets vilkår, grundlægges så tydeligvis allerede i ungdommen.

Denne sammenhæng må politikeren naturligvis være klar over, idet man her får en stor del af forklaringen på, at det overhovedet er et interessant forsøg at formulere en politik på området. Tabes nemlig en fornuftig relation til arbejdslivet allerede i ungdommen, er det meget svært at forestille sig skaden genoprettet på et senere tidspunkt. Man har ikke som sådan brug for ungdommen som arbejdskraft, men man har tydeligvis brug for, at der er ordninger, der på den ene eller anden måde sikrer, at relationen bevares som et potentiale, noget der kan udløses konstruktivt i det øjeblik, hvor livet bliver "alvor". Ungdomspolitik er at sikre, at noget bevares i svøb, eller at det i det mindste ikke invalideres med henblik på en senere realisering. Man kan ikke socialisere med den ægte vare, men man kan måske skabe en simili-voksen-verden i et delvist institutionaliseret regie.

På trods af disse meget omfattende og komplekse problemstillinger tilbagestår dog det ene hovedproblem, der også i de nærmeste år vil være det centrale for de politiske myndigheder. Nemlig generelt set at påvirke og udforme lovgivningen på en sådan måde, at den helt traditionelle fordelingspolitik ikke bliver udformet på en sådan måde, at nogle bliver tabere til varig skade for sig selv og for samfundet. Denne problemstilling synes enkel og indlysende, men er det næppe. Måske har det offentlige ikke selv nået en erkendelse, der gør, at de i denne artikel nævnte problemer spiller nogen som helst praktisk rolle. Det offentlige har tilsyneladende fået et ansvar – men har det offentlige også taget det og accepteret det?

1. Regeringens Ungdomsudvalg. *Om uligheder og udviklingstendenser i ungdomstilværelsen*. Rapport nr. 1. København 1982. Regeringens Ungdomsudvalg. *interviews med unge og synspunkter fra udvalgte debattorer*. Rapport nr. 2. København 1982.
2. Jens Berg og Birgitte Elle (Red.). *Ungdom, socialisation og ???*. Unge Pædagoger. København 1982.
3. Det centrale Uddannelsesråd. *Bidrag til overvejelser om tilpasning mellem uddannelse og arbejdsliv*. København 1982. Kap. 4.
4. William Scharling. *Restgruppens rekruttering, erhvervs- og indkomstforhold*. Arbejdsnotat nr. 5. Lavindkomstkommisionen. København 1979.
5. Det centrale Uddannelsesråd. *op.cit.* p. 225.
6. Turi Rye Madsen, Claus Møllgaard og Leif Thomsen. *Ungdom 80*. Forlaget Politiske Studier, København 1982, pp. 133-43.
7. Erik Jørgen Hansen, Inge Mærkedal og Michael Schwedler. *Uddannelsessystemet og fremtidens beskæftigelsesstruktur*. Socialforskningsinstituttets publikation nr. 121. København 1983, p. 15.
8. Information 1.11.82 og 6.6.83.
9. Turi Rye Madsen m.fl., *op.cit.* p. 152.
10. Regeringens Ungdomsudvalg. Rapport nr. 1. *op.cit.*, pp. 106-9.
11. Carsten Jensen (Red.), *BZ Europa*, Tiderne Skifter, København 1982.
12. Det centrale Uddannelsesråd, *op.cit.*, p. 297. Regeringens Ungdomsudvalg. Rapport nr. 1, *op.cit.*, pp. 228-36.
13. Erik Jørgen Hansen m.fl., *op.cit.*, p. 26.
14. *Information* 13.-14.11.82.
15. Det centrale Uddannelsesråd, *op.cit.*, p. 139.
16. Jørgen Goul Andersen, *Hovedtræk af den danske klassestruktur 1901-75*, Institut for Statskundskab, Århus, 1978, p. 49.
17. Se artiklen i dette nr. af *Politica*, pp. 367 ff.
18. *Ungdomsgarantiforsøget i Århus og Storstrøms Amter, Sammenfattende rapport*. Arbejdsministeriet, Indenrigsministeriet og Undervisningsministeriet, København 1982, p. 69.
19. Vagn Frederiksen og Peer Møller Sørensen, *Ungdom, uddannelse og fritid*, Munksgaard, København 1977, pp. 116-17.
20. Erik Jørgen Hansen, *Fordeling af levekårene*, Socialforskningsinstituttets publikation nr. 82, København 1978.